

โปรแกรม antibiotic stewardship: อะไร อย่างไร และผลลัพธ์ (antibiotic stewardship program: what, how and outcome)

ธนวรรณ ชื่นจิตต์
โชติรัตน์ นครานุรักษ์

ปัญหาเชื้อแบคทีเรียดื้อยาถือเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญทั่วโลก ข้อมูลจาก national antimicrobial resistant surveillance center, Thailand (NARST) พบอัตราการเกิดเชื้อแบคทีเรียดื้อยา โดยเฉพาะเชื้อแบคทีเรียแกรมลบดื้อยาต้านจุลชีพเพิ่มสูงขึ้น ข้อมูลเชื้อ *Klebsiella pneumoniae* ที่ดื้อ meropenem ในปี พ.ศ. 2553 เป็นร้อยละ 0.5 และในปี พ.ศ. 2563 เพิ่มเป็นร้อยละ 11.7⁽¹⁾ โดยอัตราการดื้อยาเพิ่มสูงขึ้นในทุก ๆ ปี ผู้ป่วยที่ติดเชื้อแบคทีเรียดื้อยาจะมีอัตราการเสียชีวิต และระยะเวลาในการรักษาตัวในโรงพยาบาลสูงกว่าผู้ป่วยที่ไม่ได้ติดเชื้อแบคทีเรียดื้อยา นอกจากนี้ผู้ป่วยที่ติดเชื้อแบคทีเรียดื้อยาจะได้รับการรักษาในหอผู้ป่วยอายุรกรรมวิกฤตในสัดส่วนที่มากกว่าผู้ป่วยที่ไม่ได้ติดเชื้อแบคทีเรียดื้อยา⁽²⁾ โดยสาเหตุการเกิดเชื้อแบคทีเรียดื้อยา ได้แก่ ได้รับการรักษาในโรงพยาบาลเป็นระยะเวลานาน การใส่อุปกรณ์ทางการแพทย์ต่าง ๆ และการใช้ยาต้านจุลชีพแบบออกฤทธิ์กว้าง เป็นต้น⁽³⁾ เป้าหมายของ world health organization (WHO) เกี่ยวกับเชื้อแบคทีเรียดื้อยาต้านจุลชีพ ได้แก่ 1. ส่งเสริมการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเชื้อดื้อยาต้านจุลชีพผ่านทางสื่อสารและการให้ความรู้ที่เหมาะสม 2. สร้างความเข้มแข็งในความรู้และหลักฐานเชิงประจักษ์ผ่านทาง การเฝ้าระวังและการวิจัย 3. ลดอุบัติการณ์การติดเชื้อผ่านทางสุขาภิบาล และการป้องกันการติดเชื้อที่เหมาะสม 4. ส่งเสริมให้เกิดการใช้ยาต้านจุลชีพอย่างเหมาะสมทั้งในคนและในสัตว์ และพัฒนากระบวนการวินิจฉัย การคิดค้นยาและวัคซีนใหม่ ๆ เพื่อรักษาหรือป้องกันการติดเชื้อ โดยกระบวนการ Antibiotic stewardship program ถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะสามารถส่งเสริมให้เกิดการใช้

ยาปฏิชีวนะอย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญเป้าหมายหนึ่งของ WHO⁽⁴⁾

Antibiotic stewardship program (ASP) คือกระบวนการส่งเสริมและกำกับการใช้ยาปฏิชีวนะให้เกิดความสมเหตุสมผลทั้งข้อบ่งใช้ ขนาดยา วิธีการให้ยา และระยะเวลาในการรักษา ซึ่งส่งผลประโยชน์ในแง่ของการลดอัตราการติดเชื้อ *Clostridioides difficile* ลดการเกิดเชื้อแบคทีเรียดื้อยา และลดค่าใช้จ่ายด้านการใช้ยาฆ่าเชื้อของโรงพยาบาล⁽⁵⁾ สำหรับมาตรการในการจัดทำกระบวนการ ASP ดังนี้⁽⁶⁾

1. Hospital leadership commitment คือ ผู้นำองค์กรมีมาตรการสนับสนุนกระบวนการทำงานของ ASP ในแง่ของทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ระบบการเงิน ระบบสารสนเทศในการติดตามข้อมูล นอกจากนี้ยังอาจมีการสนับสนุนในส่วนของนโยบายเพื่อทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการ ASP ซึ่งส่งผลให้เกิดการสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์และหน่วยงานต่าง ๆ ภายในโรงพยาบาล เช่น แพทย์พยาบาล เภสัชกร ฝ่ายจุลชีววิทยาและฝ่ายสารสนเทศ เป็นต้น

2. Accountability คือ การมีผู้นำทีมในการจัดตั้งกระบวนการ ASP ซึ่งอาจจะเป็นแพทย์ หรือ เภสัชกร โดยผู้นำทีมควรมีทักษะในการจัดการ ทักษะการสื่อสารที่ดี และควรมีความสม่ำเสมอในการ stewardship rounds จึงจะทำให้การดำเนินงานของ ASP ประสบผลสำเร็จได้

3. Pharmacy expertise คือ การมีเภสัชกรที่มีหน้าที่หลักในการรับผิดชอบกระบวนการ ASP ซึ่งอาจจะเป็นเภสัชกรเฉพาะทางด้านโรคติดเชื้อ หรือเภสัชกรคลินิกได้เช่นกัน

4. Action คือกระบวนการหรือมาตรการต่าง ๆ ที่ส่งผลให้กระบวนการ ASP ประสบความสำเร็จ โดยแต่ละโรงพยาบาลควรเลือกระบวนการหรือมาตรการให้เหมาะสมกับบริบทของโรงพยาบาลนั้น ๆ ซึ่งมาตรการหรือกระบวนการต่าง ๆ ที่สำคัญ มีดังต่อไปนี้

4.1 Preauthorization คือ กระบวนการจำกัดคำสั่งใช้ยา โดยแพทย์ที่จะทำการสั่งใช้ยาจะต้องปรึกษาและขออนุญาตแพทย์เฉพาะทาง โดยในกรณียาปฏิชีวนะต้องเป็นแพทย์เฉพาะทางโรคติดเชื้อ เพื่อประเมินความเหมาะสมของข้อบ่งชี้ก่อนจะเริ่มใช้ยา

4.2 Prospective audit and feedback คือ การประเมินความเหมาะสมและให้คำแนะนำของคำสั่งใช้ยาเมื่อแพทย์สั่งยาไปแล้ว ซึ่งการประเมินความเหมาะสมในการใช้ยาจะประเมินในแง่ของข้อบ่งใช้ ขนาดยา วิธีการให้ยา และระยะเวลาในการรักษา ซึ่งสามารถอ้างอิงได้จากแนวทางการรักษา และเมื่อประเมินแล้วพบความไม่เหมาะสมในการสั่งใช้ยาจะมีการให้คำแนะนำแก่แพทย์ผู้สั่งใช้ยาต่อไป

4.3 Facility-specific treatment guidelines คือ การจัดทำแนวทางการรักษาที่จำเพาะต่อสถานพยาบาลนั้น ๆ โดยอ้างอิงจากแนวทางการรักษาในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางให้แพทย์เลือกชนิดของยาปฏิชีวนะ ขนาดยา และระยะเวลาที่ใช้ในการรักษาได้อย่างเหมาะสม

5. Tracking คือ การติดตามและการประเมินผลการดำเนินงานของกระบวนการ ASP ทั้งในส่วนข้อมูลการสั่งใช้ยาปฏิชีวนะ เช่น ข้อบ่งใช้ ขนาดยา วิธีการให้ยา และระยะเวลาในการรักษา เป็นต้น ข้อมูลการดื้อยาของเชื้อแบคทีเรียในโรงพยาบาล และปริมาณการใช้ยาปฏิชีวนะ เช่น days of therapy (DOTs) หรือ defined daily dose (DDD) เป็นต้น

6. Reporting คือ การรายงานผลการปฏิบัติงานกระบวนการ ASP ให้แก่บุคลากรทางการแพทย์ที่เกี่ยวข้อง เช่น แพทย์ผู้สั่งใช้ยา เภสัชกร พยาบาล เป็นต้น

7. Education คือ การให้ความรู้แก่บุคลากรทางการแพทย์เกี่ยวกับการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างถูกต้องและสมเหตุสมผล ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการทำกระบวนการ ASP

จากกระบวนการที่ได้กล่าวไปนั้นจะเห็นว่ากระบวนการการทำ ASP นั้นมีมากมายหลายกระบวนการ ทั้งนี้ในแต่ละสถานพยาบาลอาจไม่จำเป็นต้องทำครบทั้ง 7 กระบวนการ อาจเลือกเพียงบางกระบวนการ ซึ่งขึ้นกับความเหมาะสมและบริบทของแต่ละสถานพยาบาล

โครงการส่งเสริมการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผล (antibiotic stewardship program, ASP) ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย

โครงการส่งเสริมการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผล (antibiotic stewardship program, ASP) ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย มีจุดเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2555 ดำเนินการโดยคณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับหน่วยโรคติดเชื้อ ฝ่ายอายุรศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย ซึ่งเริ่มต้นจากหอผู้ป่วยสวัสต์ดีลุ่มหรือหอผู้ป่วยภูมิสิริ 17C ในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2559 มีการเพิ่มขึ้นของเชื้อดื้อยาประเภท carbapenem-resistant Enterobacterales (CRE) จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2560 มีการขยายโครงการไปยังหอผู้ป่วยอายุรศาสตร์อีก 5 หอผู้ป่วย ได้แก่ หอผู้ป่วยภูมิสิริ 18B1, 18B2, 19B1, 19B2 และ 26A ในปีเดียวกันหน่วยโรคติดเชื้อ ฝ่ายกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย มีการเริ่มต้นโครงการ ASP เช่นกัน และในปี พ.ศ. 2561 จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการโครงการส่งเสริมการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผล ประกอบไปด้วยทีมสหวิชาชีพ คือ อาจารย์แพทย์สาขาและหน่วยโรคติดเชื้อ แพทย์เฉพาะทางสาขาโรคติดเชื้อ อาจารย์ภาควิชาจุลชีววิทยา อาจารย์เภสัชกร และเภสัชกรโรงพยาบาล และได้รับความร่วมมือจากฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และนำข้อมูลเพื่อไปพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้น โดยวัตถุประสงค์หลักของโครงการ คือ เพื่อให้เกิดการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผลทั้งในด้านข้อบ่งใช้ ขนาดยา และระยะเวลาในการรักษา เพิ่มประสิทธิภาพและความปลอดภัยให้แก่ผู้ป่วย รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้เกิดการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผล โดยรูปแบบการทำงานจะทำในลักษณะการให้คำแนะนำกับแพทย์และพยาบาลบนหอผู้ป่วย ทั้งในแง่ของการประเมินและให้ข้อเสนอแนะในการสั่งใช้ยา (prospective audit and feedback) รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาปฏิชีวนะ (education) และจะมีการรายงานผลการดำเนินงานให้แก่ที่ประชุมคณะกรรมการโครงการส่งเสริมการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุสมผลเป็นประจำ (reporting)

สำหรับโครงการ ASP ณ หอผู้ป่วยอายุรศาสตร์ 6 หอผู้ป่วยที่ผ่านมานั้น จากการดำเนินโครงการพบว่าสามารถลดปริมาณการใช้ยาด้านจุลชีพในหน่วยสำหรับบริการรักษาต่อวันตามข้อบ่งใช้หลักของยาในผู้ใหญ่ หรือ DDD ได้ โดยก่อนเริ่มโครงการ ASP มีปริมาณการใช้ยาด้านจุลชีพ 1484.2 DDD ต่อ 1,000 ผู้ป่วย-วัน และหลังเริ่มโครงการ ASP มีปริมาณการใช้ยาด้านจุลชีพ 1371.7 DDD ต่อ 1,000 ผู้ป่วย-วัน ซึ่งลดลงคิดเป็นร้อยละ 7.6 นอกจากนี้หากประเมินค่าใช้จ่ายในการรักษา (cost) พบว่าหลังเริ่มโครงการ ASP

ค่าใช้จ่ายในการรักษาลดลงร้อยละ 18.7 เมื่อเทียบกับก่อนดำเนินโครงการ ASP⁽⁷⁾

ในปัจจุบันโครงการ ASP ได้ริเริ่มโครงการใหม่ ได้แก่ โครงการ optimization of antibiotics use focusing on dose optimization and therapeutic drug monitoring (TDM) ที่หอผู้ป่วยวิกฤติ ฝ่ายอายุรศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อส่งเสริมการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างสมเหตุผลในแง่ของขนาด การใช้ยาและการติดตามระดับยาในเลือดในผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาในหอผู้ป่วยอายุรกรรมวิกฤติที่ได้รับยาปฏิชีวนะชนิดใดชนิดหนึ่งในยาปฏิชีวนะจำนวน 12 ชนิด ได้แก่ meropenem, imipenem, ertapenem, piperacillin/tazobactam, cefoperazone/sulbactam, ampicillin/sulbactam, sulbactam, colistin, fosfomycin, amikacin, gentamicin และ vancomycin ซึ่งก่อนเริ่มโครงการ optimization of antibiotics use focusing on dose optimization and TDM ได้มีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาจากการใช้ยาปฏิชีวนะในหอผู้ป่วยวิกฤติ ฝ่ายอายุรศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาปฏิชีวนะมากที่สุด คือ การยืดระยะเวลาของการหยดยาเข้าหลอดเลือดดำ (prolonged infusion) ตั้งแต่การให้ยาครั้งแรก⁽⁸⁾ หลังจากเริ่มโครงการ optimization of antibiotics use focusing on dose optimization and TDM โดยใช้มาตรการ prospective audit and feedback ร่วมกับ education และมี reporting เป็นประจำทุกเดือน พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาปฏิชีวนะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 18.3 และแพทย์มีการยอมรับคำแนะนำของเภสัชกรอยู่ที่ร้อยละ 88.46⁽⁹⁾

นอกจากนี้ยังมีโครงการ optimization of carbapenems treatment ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกิดการใช้ยาในกลุ่ม carbapenems อย่างสมเหตุผลในแง่ของข้อบ่งชี้ ขนาดยา และระยะเวลาในการรักษา โดยเริ่มโครงการที่หอผู้ป่วยอายุรศาสตร์จำนวน 5 หอผู้ป่วยของตึกภูมิสิริ คือ 17C, 18B1, 18B2, 19B1 และ 19B2 ไปแล้วเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2565 ที่ผ่านมา

สรุป

โครงการ ASP จัดตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยให้บุคลากรทางการแพทย์ใช้ยาปฏิชีวนะให้มีความเหมาะสมมากขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพและความปลอดภัยให้แก่ผู้ป่วย เป็นแหล่งเรียนรู้ สร้างงานวิจัย และลดอัตราการเกิดเชื้อดื้อยาในอนาคต โดยผ่านมาตรการต่าง ๆ ทั้งนี้แต่ละสถานพยาบาลสามารถปรับให้เหมาะสมในสถานพยาบาลของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

1. National Antimicrobial Resistant Surveillance Center Thailand. สถานการณ์เชื้อดื้อยา 2000-2020(12M). Available from: <http://narst.dmsc.moph.go.th/data/AMR%202000-2020-12M.pdf>. Accessed 21 Jun 2022.
2. Phodha T, Riewpaiboon A, Malathum K, Coyte PC. Annual relative increased in inpatient mortality from antimicrobial resistant nosocomial infections in Thailand. *Epidemiology*

and Infection 2018;147:1-7.

3. Rao GG. Risk factors for the spread of antibiotic-resistant bacteria. *Drug* 1998 Mar;55(3):323-30.
4. Antimicrobial stewardship programmes in health-care facilities in low- and middle-income countries. A practical toolkit. Geneva: World Health Organization; 2019.
5. Barlam TF, Cosgrove SE, Abbo LM, et al. Implementing an Antibiotic Stewardship Program: Guidelines by Infectious Disease Society of America and the Society for healthcare Epidemiology of America. *CID* 2016;62(10):e51-e77.
6. CDC. Core Elements of Hospital Antibiotic Stewardship Programs. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, CDC; 2019. [cited 2022 Jun 17]. Available from: <https://www.cdc.gov/antibiotic-use/healthcare/pdfs/hospital-core-elements-H.pdf>.
7. Sakares W, Nakaranurack C, Usayaporn S, et al. The impact of antimicrobial stewardship program at medical wards on antimicrobial consumption, antimicrobial susceptibilities and cost at a university hospital in Thailand. 37th International annual meeting in Pharmaceutical Sciences (IAMPS37) “Foster integrative Pharmaceutical Sciences for all”; 2022 March 24-25;Bangkok.
8. Weeraphon B, Plongla R, Nakaranurack C. Is it time for antimicrobial stewardship program in medical intensive care unit?: A pilot study for identifying characteristics and drug related problems. The 21st Asian Conference on Clinical Pharmacy (ACCP 2022 in Nagoya); 2022 Feb 11-13;Japan.
9. Gatechan T, Nakaranurack C, Plongla R, et al. The impact of pharmacist-led antibiotic stewardship program in medical intensive care units at a University hospital in Thailand. 2021 ACCP Virtual Poster Symposium; 2021 May 25-26;USA.